

KODIN HYÖDYKSI — JOKAISEN ILOKSI

SUOMEN SÄHKÖLAITOSYHDISTYKSEN SÄHKÖPROPAGANDA 1930-LUVULLA

Riia Maria Kempainen

Suomalaisten kotien sähköistäminen lähti liikkeelle kansainvälisesti verrattuna suhteellisen myöhään.¹ Vielä 1800-luvun lopussa usko sähkövalon tulevaisuuteen oli heikko. Siitä huolimatta, että sähkövaloa alettiin markkinoida aktiivisesti jo 1880-luvulta lähtien, sähkövalaistus, sähkölaitteista puhumattakaan, oli saavuttamaton ylellisyystuote useimmille suomalaisista aina 1930-luvulle asti. Vasta tuolloin aloitettiin kotitalouksien sähköistämiseen tähtäävä laajamittainen koko maan käsittävä keskitetty valistus- ja neuvontatyö, jota johti Suomen Sähkölaitosyhdistys (SSY).² Kampanjat ja mainonta sähkön puolesta näytösten ja lehtikirjoittelun kautta olivat yleisölle tuttuja jo 1800-luvun loppupuolelta lähtien, mutta vasta 1930-luvulla sähkölaitokset ja eri toiminnat organisoituivat yhteisen asian ympärille lisätäkseen sähkökäyttöä kotitalouksissa. Erityisesti toiminnan tehostumista kuvaa voimakkaampien ilmausten käyttöönotto – valistuksesta tuli nyt propagandaa.

[...] koti- ja maataloudessa käytetty energiamäärä, joka parhaiten kuvaa sähköistysolojamme ja jonka kasvuun sähköteknikkokuntamme voi varsin huomattavasti vaikuttaa, on vielä varsin pieni.³

Insinööri Väinö Veijola lausui sanat esitelmässään *Maamme sähköistys ja sähkölaitoksia koskeva lainsäädäntö* Ericsson-yhtymän neuvonta- ja propagandakursseilla Helsingissä 14.11.1930. Lauseessa kiteytyy suomalaisen sähköalan ammattimiesten huoli maamme sähkömarkkinoiden lamasta 1930-luvun alussa. Pulakausi tuntui kaikkialla. Myös monet sähkölaitokset kamppailivat taloudellisten vaikeuksien kanssa vuositulojen riittämättömyyden vuoksi. Pääosa tuotetusta

sähköstä, vuonna 1930 noin kahdeksankymmentä prosenttia, käytettiin eri teollisuudenhaaroilla. Käytännössä monet suuret teollisuuslaitokset etenkin maaseudulla tuottivat itse tarvitsemansa sähkön sen sijaan, että olisivat hankkineet sitä ulkopuoliselta toimitajalta. Siten varsinaisten sähkölaitosten asiakkailleen myymän sähkön määrä muodosti vain osan sähkön kokonaiskulutuksesta. Kysynnän rakenne sähkömarkkinoilla ei näin ollen vastannut sähkön todellisen kokonaiskulutuksen rakennetta. Vaikka Suomi ohitti monet suurimmat teollisuusmaat sähkön kokonaiskulutuksessa, sähkön ei-teollinen käyttö pysyi suhteellisen vaatimattomana.

Tilanne oli ”sähkömiesten” mielestä huolestuttava, sillä juuri kotitalouksissa käytetyn energiamäärän katsottiin olevan kokonaiskulutusta kiinnostavampi indikaattori väestön elintasoja mitattaessa.⁴ Sähkön käytön lisääminen merkitsi heidän mielestään suomalaisten elämän laadun kohottamista. Kotien sähköistämällä oli myös kansantaloudellista merkitystä. Kotimaisten sähkömarkkinoiden toimiminen edellytti ensinnäkin sitä, että ulkomainen energia saatiin ainakin osittain korvattua kotimaisella vesivoimalla.⁵ Sähkölaitosten etujen mukaista oli saada myytyä jakamaansa energiaa mahdollisimman paljon. Koti- ja maatalouden sähkön kulutuksen kohottaminen oli tehtävä, jota sähkölaitosten oma etu mutta myös Suomen taloudellinen kehitys ja hyvinvointi vaativat.

Suomalaisten elintaso oli 1930 huomattavasti korkeampi kuin kaksikymmentä vuotta aikaisemmin. Suomi oli hyvin maatalousvaltainen maa. Suuri osa väestöstä eli perhetaloudessa, mikä tarkoitti tuotannon keskittymistä kotitalouteen. Naisilla oli keskeinen rooli omavaraisuuden ylläpitäjinä. Kotitaloustuotannosta tuli osa naisten epävirallista palkkatyötä, kun hyödykkeitä tuotettiin myös myyntiin. Eräänä ratkaisuna maalaisemäntien työtaakan helpottamiseksi pidettiin asunto-olojen parantamista. Uudistusvaatimusten mukaan taloihin tuli rakentaa vesijohdot ja viemärit, asentaa sähköjohdot sekä kohentaa työtiloja. 1930-luvulla nämä uutuudet olivat suurelle osalle maalaisväestöä kuitenkin tavoittamattomia haaveita.

Kotitalouksien sähköistäminen lähti liikkeelle Etelä-Suomen suurimmista kaupungeista. Helsinki oli merkittävä Imatran Voimalaitoksen asiakas alusta lähtien. Ei ole vaikea ymmärtää, että helppo sähkön saanti edesauttoi kaupunkikotien sähköistämistä.

Kotitalouksien sähkön kulutus oli kuitenkin vielä 1930-luvun alussa vaatimatonta myös kaupungeissa.

SÄHKÖTEKNOLOGIAN POPULARISOINTI

Teknologian historia ei ole yksinomaan laitteiden ja järjestelmien teknisen kehityksen seuraamista, vaan se tarkastelee myös niiden merkitystä ja vaikutuksia yhteiskunnassa. Tässä artikkelissa yhdistyvät teknologian historia ja historian tutkimuksissa viime vuosina paljon esillä ollut ”arjen näkökulma”. Artikkelin kohteena on aktiivinen, ”ylhäältä päin” organisoitu ja kotitalouksiin suunnattu valistus- ja mainontatyö, joka loi edellytykset uuden sähköteknologian integroimiseksi arkipäivän suomalaiseseen kulttuuriin ja elämänmuotoon.⁶ Tarkemmin sanottuna artikkelin kohteena on sähköteknologian popularisointi, jota tässä tapauksessa harjoitti SSY.

Suuren yleisön reaktioita tai mahdollisia vaikutuksia, joita propagandalla kuluttajiin oli, on hyvin vaikea tavoittaa. Näin ollen tarkastelun ulkopuolelle jää propagandan menestyksen tai vaikutusten arviointi, mikä muodostaisi aivan itsenäisen tutkimusongelmansa. Artikkelin näkökulma on propagandan tekijöiden.

Jaakko Suomisen mukaan popularisoinnin toimintatapojen, käytettyjen esittämisen keinojen ja motiivien tutkimus on yksi tapa teknologisten valtasuhteiden selvittämiseen. Nämä valtasuhteet kytkeytyvät esimerkiksi sukupuolirooleihin.⁷ Keskityn artikkeleissa tarkastelemaan sähköteknologiaan liitettyjen arvojen sekä erityisesti kotiin ja perheenemännyyteen liitettyjen ihanteiden esiintyvyyttä SSY:n painetussa sähköpropagandassa 1930-luvulla. Tässä yhteydessä on tärkeää huomata, että julkinen

toimintakenttä, joka rakensi sähkölaitteiden innovaatiot, markkinat ja teollisuuden, oli miesten johtama. Samoin oli SSY:n sähkökampanja miesten organisoimaa toimintaa.

Edellisen mielessä pitäen tarkastelen aihetta gender-näkökulmasta. Ruth Schwartz Cowan esittää, että 1920-luvulla luotiin ja 1930-luvulla vahvistui Yhdysvalloissa ideologia, feminiininen harha, joka pyrki ohjaamaan naiset kotiin kotitaloustöiden pariin.⁸ Hänen mukaansa ideologia muotoutui jo 1920-luvulla, jolloin kotitaloustöissä tapahtui muutos uusien sähkölaitteiden johdosta. Kotitalousteknologian vuoksi naiset jäivät koteihin hoitamaan taloustöitä sen sijaan, että olisivat siirtyneet palkkatyöhön. Teknologia muutti kotona tehtävää työtä poistaen vanhoja ja samalla luoden uusia tehtäviä taloudenhoitoon. Tätä funktionalistinen selitysmalli ei ollut ottanut huomioon.⁹ Palkallinen ja palkaton työvoima väheni tai hävisi kokonaan amerikkalaisista kodeista, sillä kotitalousteknologia mahdollisti talouden hoidon yhden ihmisen voimin. Todellisuudessa työhön käytetty aika ei kuitenkaan vähentynyt, mutta feminiininen harha toimi. Se piti naiset kotona tekemässä työt.¹⁰

Mika Pantzarin mukaan Suomessa omakuttiin kotien teollistaminen ja tulevaisuuden kodin malli suoraan Yhdysvalloista. Tämä tarkoitti kotityön koneistamista tarpeiden synnyttämisen kautta.¹¹ Pantzar jaottelee tarpeen synnyn vaiheet kolmeen osaan. Ensimmäisessä tuotteen keksimisen vaiheessa tekniikka sinänsä on uutinen. Julkinen keskustelu korostaa yleensä uutta tekniikkaa vanhan tekniikan korvaajana. Markkinoiden kehittyessä siirrytään laitekeskeisyydestä tuotteen käyttötapojen pohdintaan eli ”tarpeen keksimiseen”. Keksinnön menestys edellyttää sitä, että huomio siirtyy uutuusarvosta arkisempiin hyötyihin. Kolmannessa vaiheessa tuote ja kuluttaja

muodostavat jo niin kiinteän kokonaisuuden, että on vaikea sanoa kumpi on määräävämpi.¹² Osoitan artikkelissani, kuinka Cowanin esittämä ideologia yhdistyy Pantzarin tarpeiden synnyttämisen kahteen ensimmäiseen vaiheeseen suomalaisessa sähköpropagandassa.

SÄHKÖÄ KOKO KANSALLE

Suomessa kuten muuallakin maailmassa sähkökulutuksen lisäämiseen katsottiin tarvittavan järjestelmällistä ja perusteellisesti valmistettua propagandaa. Suomessa tehtävään tarttui SSY, joka kutsui sähkölaitosten ja sähköliikkeiden edustajat yhteiseen kokoukseen 27.1.1930 Helsinkiin pohtimaan sähkönkäytön lisäämistä ja rationalisointia edistävän propaganda-keskustoimiston perustamista pääkaupunkiin. Kokouksen tuloksena valittiin kaksi SSY:n alaisuudessa toimivaa toimikuntaa, joista toisen tehtävänä oli käynnistää valistustyö sähkövalaistuksen lisäämiseksi. Toisen toimikunnan tehtävänä oli edistää sähkön käyttöä lämpö- ja voimaenergian lähteenä.

Valaistuspropagandan työsuunnitelma oli heti alussa valmiimpi kuin lämpö- ja voima-propagandan. Siten se oli helpommin alkuun pantavissa. Kotityötä haluttiin 1930-luvun alussa helpottaa pääasiassa valaistuksen ja vasta vuoden 1932 jälkeen erilaisten sähkölaitteiden avulla. Tämä johtui osaksi myös siitä, että vasta tuolloin saatiin Helsingissä käyttöön edullisemmat kotitaloustariffit. Propagandan tekijöiden mielestä halvempi sähkö oli tekijä, joka oikeutti voima-propagandan.

Vuonna 1937 Helsingin kaupungin sähkölaitos (HKSL) alensi merkittävästi sähkövirran hintoja yksityiskuluttajille. Tämän johdosta SSY alkoi vuosikymmenen lopulla

Hyvässä valaistuksessa käy työ iloksi

Hyvässä valaistuksessa käy työ iloksi-kirjaisen kansikuva, 1930. Lähde: Suomen Sähkölaitosyhdistyksen arkisto, Perinneyhdistys Elektra ry.

harjoittaa propagandaa, joka tähtäsi koko kodin sähköistykseen.

Sähköpropagandalla oli toimijoidensa mukaan kaksi päätehtävää – sosiaalinen ja taloudellinen. Kaikkien kansalaisten tuli saa-

da nauttia sähkön tuomista eduista kodin viihtyvyyden ja parantuneiden työolosuhteiden kannalta. Voidaan sanoa, että toimijat katsoivat kotien sähköistämisen sosiaaliseksi ja moraaliseksi vastuukseensa. Toimijoiden moraalituli esiin myös toisella tavalla. Heidän mukaansa ihmisille tuli antaa oikeanlaista tietoa, jotta kotitalouksien sähköistys voitaisiin suorittaa kuluttajien kannalta mahdollisimman rationaalisesti ja ennen kaikkea taloudellisesti. Sähkölaitosten tuli toimia puolueettomina ja rehellisinä neuvonantajina sähköistykseen liittyvissä kysymyksissä. Sähkön järkipäisellä käytöllä tarkoitettiin, että:

[...] sähkövoimaa käytetään siinä mitassa ja juuri sellaisiin tarkoituksiin, missä se tuottaa teknillisiä ja taloudellisia etuja, ei enempää, mutta ei liioin vähempääkään. Sitä paitsi on sitä niin käytettävä, että sen erikoiset edut tulevat täysin käytetyiksi ja sen varjopuolei mahdollisimman vähin saatetuiksi.¹³

Tällä tavalla propagandan tekijät uskoivat parantavansa ihmisten toimeentulomahdollisuuksia.

Toimijoiden etiikka saattoi olla aivan vilpittömä. On kuitenkin huomattava, että myös olosuhteet määrittivät ne alat, joilla sähkön käytön lisäämiseen tähtäävä toiminta oli käytössä olevien resurssien varassa kannattavaa. Tästä johtuen propagandan painotukset muuttuivat sähkön hinnan vaihteluiden sekä SSY:n ja sähkölaitosten taloudellisten voimavarojen mukaan.

ONNELLINEN KOTI

Kotitalouskoneiden tosiasiallinen levinneisyys oli vielä 1930-luvun alussa varsin vähäinen.¹⁴ Tämä oli mitä todennäköisimmin yksi syy SSY:n harjoittamalle propagandalle,

SÄHKÖN KÄYTTÖ

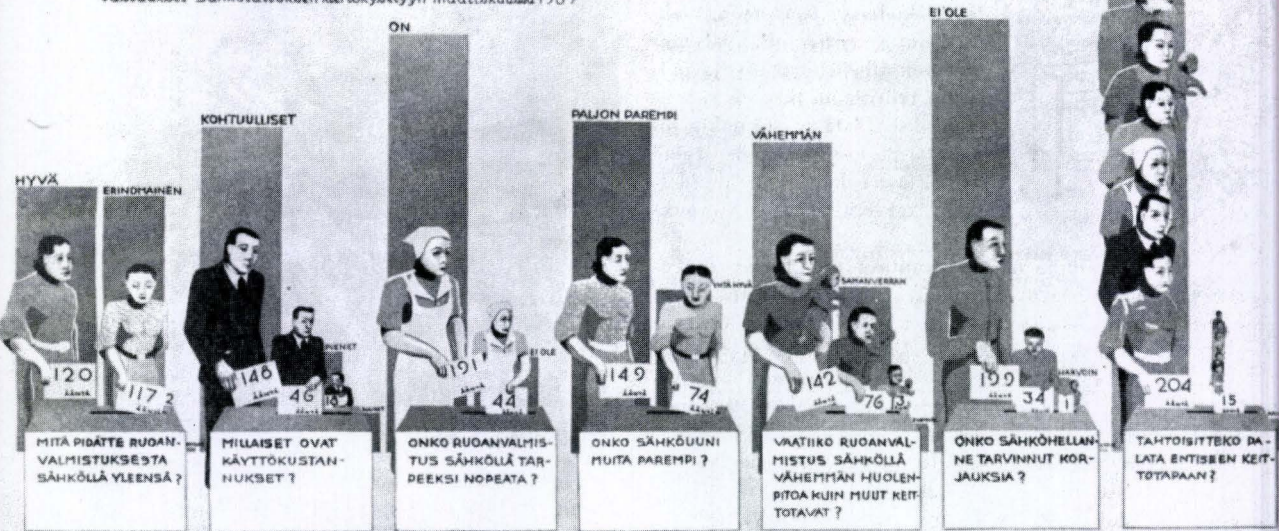
TIETOJA YKSITYISKULUTTAJILLE

SÄHKÖLAITOSYHDISTYKSEN PROPAGANDATOIMISTON JULKAISU

ÄÄNESTYSTULOS

243 HELSINKILÄISEN PERHEEN ARVOSTELU SÄHKÖLIESISTÄÄN

Vastaukset Sähkölaitoksen kiertokyselyyn maalikuussa 1937

SÄHKÖKEITTIÖ ARVOSTELUN ALAISENA

Helsingin kaupungin sähkölaitoksen laatima tilastokuva vuoden 1937 kyselyn tuloksista. Lähde: Sähkön käyttö: tietoja yksityiskuluttajille N:o 9 1937, etusivu.

jonka tehtäväksi muodostui perheenemäntien vakuuttaminen sähkötekniikan eduista kotitaloustyössä, mutta myös onnellisen kodin luomisessa.

Kodin arvostus alkoi nousta Suomessa 1920-luvulta lähtien. Tämä näkyi mm. siten, että ns. jalostettua kotikulttuuria alettiin levittää kansan keskuuteen lehdistön ja kirjallisuuden avulla. Ihanteeksi tuli naisen rooli kodin vaalijana ja kaunistajana sekä va-

kituinen asunto isänmaan rakkauden perustana. Anne Ollilan tutkimuksen mukaan ihanteet tulivat selvimmin esiin Martta-liikkeen retoriikassa. Martat näkivät koko yhteiskuntarakenteen järjestelmänä, jonka tärkeimpänä yksikkönä toimivat yksittäiset kodit. Ydinperheen ylläpitäjänä perheenemäntä, nainen, hallitsi kotia.¹⁵

Elämäntyö, jossa kodin toiminnoille ja koristamiselle annettiin yhä enemmän sijaa,

alkoi vakiintua Suomessa 1930-luvulla. Jokapäiväiset kodin askareet ja erityisesti tapa, jolla ne toimitettiin, saivat moraalisen ja esteettisen sävyn. Arkielämä ikään kuin ritualisoitiin. Kodin esineistössä kuvastui perinteisten arvojen, so. järjestys ja puhtaus, rinnalla myös asukkaiden isänmaallisuus ja kansallishenki, uuden tekniikan ihailu, kotiteollisuusharrastus, ulkomaanmatkat ja osallistuminen poliittiseen tai muunlaiseen harrastustoimintaan.

Uusi elämäntapa sai tukea uudesta tekniikasta, jonka tarkoitus oli helpottaa kodin toimintoja ja säästää aikaa harrastuksille. Vuokko Lepistö korostaa, että koneistumisesta tuli osa ideologiaa. Uusi naiskäsitys sisälsi ajatuksen moraalista velvollisuudesta koneistaa koti. Kotitalousteknologian mukana myös koneiden mainokset levisivät naisten elämänpiiriin. Tämä edisti teknologian käytön omaksumista perheenmännnyden ideologiaan, sillä naisille suunnatuissa mainoksissa kuvattiin yleensä perhettä ja kotia.

Samalla kun perheenmännän työ koneistumisen myötä muuttui, myös siihen liittyvät ideologiat muuttuivat. Pyykinpesu ei ollut enää vain pyykinpesua, vaan rakkauden ilmentymä – perheenemäntä, joka todella rakasti perhettään suojeli heitä häpeältä, jonka likaiset vaatteet saivat aikaan. Perheensä ruokkimisella emäntä vahvisti perhesiteitä ja tunteita.

Vuonna 1930 SSY painatti kirjasen *Hyvässä valaistuksessa käy työ iloksi*. Jo kirjasen alkulehdiltä löytyvät perinteisen koti-käsitteen korrelaatiit, so. järjestys ja puhtaus. Samoin teksti paljastaa, että nainen oli kodin hengetär, ja kodin ilmapiiri oli nimenomaan hänen vastuullaan.

Hyvä valaistus jouduttaa työtä ja helpottaa järjestyksen ja puhtauden – emännän ylpeyden – ylläpitoa kaikkialla kodissa. [...] Hyvä valaistus ylläpitää rei-

pasta ja iloista mieltä, työ tulee siinä hyvää ja täten työilo säilyi ankarankin työtaakan painaessa. Tämän kaiken on muu kotiväki pian huomaava, samoin ystävännekin, ja niin syntyy sellainen hyvä ja viihtyisä henki, jonka aina soisitte kodissanne vallitsevan.¹⁶

Ei liene sattumaa, että vaatimus henkevästä perheenmännästä esitettiin vuonna 1929, jolloin hyväksyttiin uusi avioliittolaki. Uuden lain mukaan miehen ja vaimon tuli nyt yhdessä toimia perheen hyväksi; vastuu lasten holhouksesta ja perheen elättämisestä oli yhteinen. Uutta oli nimenomaan se, että kodinhoito tulkittiin vaimon työksi ja osuudeksi perheen elätyksessä.¹⁷ Myös SSY:n propagandassa tämä asia ilmaistiin näin:

Kodeissa suoritettava useinkin näkymätön työ on tärkeitä ja suurmerkityksellistä, ja me tahdomme tässä tarjota helpotusta sen suorittamiseen.¹⁸

Samalla, kun naisten kotityölle annettiin suurempi merkitys, vahvistettiin myös sukupuolten välistä työnjakoa sekä ydinperheajattelua. Oikeaan perhemalliin kuului naisen omistautuminen perheelle ja miehen rooli ansiotyöntekijänä. Kotikulttuuri alkoi entistä selvemmin tarkoittaa naisen ympärille rakentuvaa maailmaa.

Perinteisten koti-ihanteiden läsnäolo on luettavissa *Hyvässä valaistuksessa käy työ iloksi* -kirjaseen kansikuvan asetelmasta. Lisäksi kuva tukee uuden tekniikan ihailua osana perheenmännän ideologiaa. Yleisestikin käytetty keino esimerkiksi kodinkone-mainoksissa ja naisjärjestöjen lehtien kuvamateriaalissa oli esittää onnellinen koti siistinä ja onneton koti epäsiistinä. Kuvallisena keinona epäsiisteys symboloi onnettomuutta ja epäsuopua. Näin kuva toimi kategorisena neuvona. Vaikka onnellisessa kodissa ei kuvattukaan koko kodinkonevarustusta, piirroksat usein rinnastivat

koneistamisen ja perhe-elämän ihanteiden saavuttamisen toisiinsa ja heijastivat niitä suhteessa toisiinsa. Tämä tapahtui yksinkertaisesti siten, että kuvissa uusin teknologia oli korvannut vanhat laitteet.¹⁹

Kodin kasvanut arvostus näkyi propagandassa muun muassa näin:

[...] koti on jokaisen rauhanmaja päivän töiden päätyttyä. Sen vuoksi kukin varojensa mukaan kalustaa ja järjestää kotinsa yksilöllisen makuna mukaisesti viihtyisyyttä ja miellyttävyyttä silmällä pitäen.²⁰

Koska perheenemännän vastuu oli kodin arvostuksen nousun myötä myös kasvanut 1920-luvulta lähtien, ei taakkaa voitu enää säilyttää palvelijoiden niskaan. Ennen ensimmäistä maailmansotaa lehtien kansikuvissa esiintyneet naiset, jotka tekivät taloustöitä, olivat useimmiten palvelijoita. Jos perheenemäntää ylipäänsä kuvattiin, häntä joko palveltiin, hän itse johti taloustöiden hoitamista tai antoi kotitöille hienostuneen loppusilauksen. 1920-luvun loppuun mennessä palvelijat hävisivät kuvista. Kaikki heidän tehtävänsä siirtyivät nyt perheenemännille, jotka olivat kuvissa elegantisti meikattuja ja kammattuja.²¹

Kirjasen kansikuvassa hyvin moderni, kaunis, huoliteltu ja lempeännäköinen perheenemäntä, ei palvelijatar, tarjoilee terveen punaposkiselle lapselleen puuroa valoisassa ja puhtaassa keittiössä. Keittiö on totta kai puhdas, koska hyvä valaistus on auttanut emäntää näkemään mahdolliset epäpuhtaudet, jotka hän on pikimmiten siivonnut! Kodin onnen voi aistia äidin tyytyväisestä ilmeestä ja lapsen hymyilevästä olemuksesta. Kuvasta puuttuu isä, joka todennäköisesti on tienaamassa leipää perheelleen. Näin kuva tukee sukupuolten välistä työnjakoa samalla, kun se korostaa naisen merkitystä perheen keskushenkilönä.

RATIONAALISUUSNÄKÖKOHDAT

Vuonna 1932 SSSY:n ohjelman yhtenä merkittävänä osana oli propaganda pistorasioiden lukumäärän lisäämiseksi, jotta kuluttajat voisivat saada pöytä- ja jalkalampuistaan mahdollisimman suuren hyödyn sekä yhdistää rasioihin erilaisia sähkökoneita kotitaloutta varten. Propaganda korosti sähkön järkiperaista käyttöä. Oli siis kysymys siitä, miten sähköä on käytettävä, jotta siitä kussakin erikoistapauksessa olisi suurin hyöty.

[...] pitkät ristiin rastiin lattian yli vedetyt punosjohtimet pitivät meitä siksi suuressa jännityksessä, ettemme voi nauttia sähkökäytön miellyttävyydestä ja mukavuudesta. "Varo johdinta lattialla", "älä kaada lampua", "älä vedä alas teekannua" ovat meille kaikille tuttuja varoituksia [...].²²

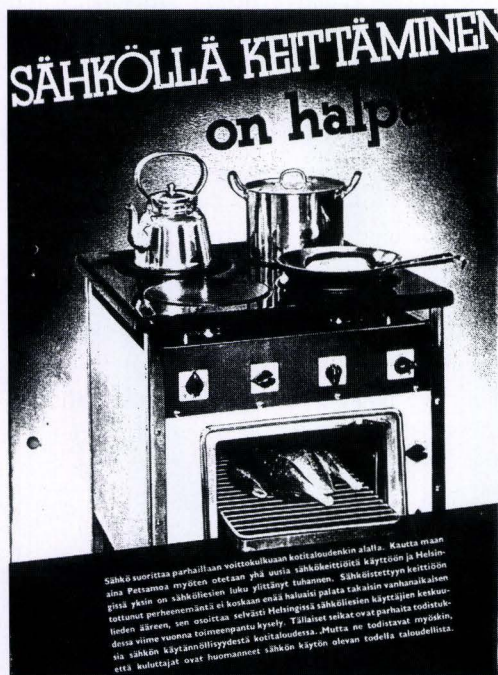
Tapaturmien välttämiseksi tuli asuntoihin asentaa useita pistorasioita. Oikea määrä pistorasioita oli kaupunkikodissa kolme per huone, jotta voitaisiin käyttää sähköä järkiperaisesti sekä kodinkoneisiin että valaistukseen.

Myös sähköpropagandassa tuli esiin uuden avioliittolain mukanaan tuoma ajatus miesten ja naisten yhteisestä vastuusta perheen hyvinvoinnissa. Rationaalisuusnäkökohtiin pureutuva propaganda suunnattiin pääasiassa miehille. Heidän tuli tietämyksellään tarjota vaimoilleen paremmat työolosuhteet kodissa.

Herrat lukijat, oletteko ajatelleet, että kotikin on työpaikka, missä sekä keittiössä että oleskeluhuoneessa ja muuallakin suoritetaan monenlaisia tehtäviä? [...] onko perheenemännällä käytettäväänään sellainen lamppu, jonka loisteessa hän näkee tehdä käsittöitään [...] Ettekö koskaan ole tulleet sitä ajatelleeksi! Ette varmaankaan, sehän on niin inhimillistä. Mutta koettakaapas nyt kuitenkin tehdä niin!²³

Naisten järkeen pyrittiin vaikuttamaan toista kautta. Mainosten rinnalla keittokirjat nimittäin nostivat kotitalousteknologian osaksi perheenemännyyden ideologiaa. Niiden perustelut teknologian käyttöönotolle olivat toisenlaiset kuin mainosten. Ne vetosivat rationaalisuuteen. Järkevyyden ja järjestelmällisyyden, jotka rinnastettiin uutuusteknologian käyttöön, avulla kotitaloustyölle luotiin paremmat edellytykset.²⁴ Keittokirjat olivat usein naisten kirjoittamia ja suunnattu naisille. Siksi ei ole ihmeellistä, että niissä – toisin kuin SSY:n propagandassa – vedottiin naiseen myös järki- eikä ainoastaan tunnetasolla.

Sähkövalon sellaisenaan katsottiin olevan liian kirkasta ja häikäisevää, minkä vuoksi se oli pehmennettävä ja suunnattava tarkoituksenmukaisesti asiaankuuluvien teknillisiin

Sähköllä keittäminen on halpaa -lentolehtisen etusivu. Lähde: Sähkölaitteiden ja sähkön käytön esitteet. Ajoittamattomat. Ja: 19. J. Sekalaiset asiakirjat. Ins. Sigmund Schalinin arkisto, ELA.

apukeinoin. *Hyvässä valaistuksessa käy työ iloksi* -kirjanen antoi neuvoja oikeanlaisten valaistuskalusteiden hankkimiseksi. Keittiö sai suuren huomion ”kotielämän varsinaisena työhuoneena”,²⁵ jossa suoritettiin suurin osa taloustöistä. Kirjasessa todettiin, että valitettavan usein perheenemännän oma varjo pimitti työpisteen, kun keittiön ainut katosta riippuva lamppu heitti varjoja liedelle, työpöydille ja silityslaudalle. Oikean valaistuksen edut katsottiin huomattaviksi; lisääntynyt työnopeus, astioiden särkeymisen vähentyminen ja parempi puhtaus.

[...] älkää unohtako, että hyvän ja huonon valaistuksen erotus on tavattoman suuri, ja vain riittävä, oikein järjestetty valaistus takaa työn menestyksen.²⁶

Sen lisäksi, että sähkövalon järkipäriäinen järjestäminen helpotti työtä kodissa, rationaaliset ratkaisut kulkivat käsi kädessä myös kotoisan tunnelman luomisen kanssa.

Tulee muistaa, että huonossa, häikäisevässä valaistuksessa koti tuntuu kylmältä ja kolkolta, kun taas hyvä ja tarkoituksenmukainen valaistus auttaa oikean kodin-lämmön aikaansaamista.²⁷

Propagandan pyrkimyksenä oli ihanteiden avulla luoda ja vahvistaa ihmisten mielikuvia sähkön eduista kodissa. Kuvasarjassa vasemmalla esitetään epäsiisti, epäviihtyisä, ja epäsopuinen koti. Oikealla puolestaan kuvataan siistiä, viihtyisää ja onnellista perhe-elämää. Epäviihtyisässä kodissa silmiin pistävänä puutteena on huono valaistus. Kussakin huoneessa on vain yksi valonlähde eikä lampun häikäisevää vaikutusta ole suojattu asianmukaisin kalustein. Alimmassa kuvassa perheen isä vasaroi naulaa vanhan-aikaista kynttelikköä varten! Huonossa valaistuksessa ihmiset ovat huonontuulisia ja työssään huolimattomia, mutta myös pukeutumisessaan epäsiistejä.

Ruoanvalmistus sähköllä-kirjaseen kansikuva, 1939. Lähde: Suomen Sähkölaitosyhdistyksen arkisto, Perinneyhdistys Elektra ry.

Onnellisessa kodissa asukkaat ovat hyvin- tuulisia ja tekevät kotiaskareet huolella. He myös pukeutuvat muodikkaasti ja ovat muutenkin ulkonäöltään viehättävämpiä, huolitellumpia ja hoikempia kuin epäsiistin kodin asukkaat. Onnellisessa kodissa on ajanmukaiset, häikäisyä estävät ja rationaalisesti sijoitetut valaistuskalusteet. Lähes joka huoneessa on useita valonlähteitä käyttötarkoituksen mukaan.

TYTYVÄISYYSTILASTOT PROPAGANDAN TUKENA

Uusi teknologia synnytti epäluuloja. Mika Pantzar on osoittanut, että ennakkoluuloihin vastattiin usein tutkimustuloksilla. Keskeistä uuden tuotteen mainonnassa oli hänen mukaansa lupaus paremmasta tulevaisuudesta. Uutuuksista puhuttaessa nimenomaan parempi elämä on ollut perustana keskustelulle, jossa tarpeita on oikeutettu, kritisoitu ja kyseenalaistettu.²⁸

Kun HKSL tammikuussa 1937 alensi huomattavasti sähkövirran hintoja yksityiskuluttajille, sai innostus sähköllä keittämiseen uutta virikettä. Vuonna 1936 sähköhella oli Helsingissä 313 ja seuraavana vuonna luku oli jo 1000. Maaliskuussa 1937 HKSL toimeenpani kyselyn sähköllä keittämisestä kodeissa, joissa perheenmäärä oli valmistanut ruokansa yksinomaan sähköllä noin puolen vuoden ajan. Kyselykaavakkeissa tiedusteltiin seuraavia asioita:

- a) Pidetäänkö ruoanvalmistusta sähköllä yleensä erinomaisena, hyvänä tai huonona?
- b) Ovatko käyttökustannukset pienet, kohtuulliset tai suuret?
- c) Onko ruoanvalmistus sähköllä kyllin nopeata?
- d) Käytetäänkö tasapohjaisia erikoisastioita, vaiko vanhoja tavallisia astioita?
- e) Onko sähköpaistinuuni muita parempi tai yhtä hyvä?
- f) Vaatiiko ruoanvalmistus sähköllä vähemmän, saman verran vaiko enemmän huolenpitoa kuin muut keittotavat?
- g) Onko sähköhella tarvinnut korjauksia?
- h) Halutaanko palata sähköllä keittämisestä entiseen keittotapaan?

Tämän päivän näkökulmasta kysymykset oli asetettu hyvin subjektiivisesti. Esimerkiksi kysymys e) ei anna huonompi-vaihtoehtoa lainkaan.

Sähkölaitos halusi ottaa selville kuluttajien kokemukseen perustuvan mielipiteen siitä, vastasiko sähkökeittiö käyttäjien toivomuksia ja tarpeita. Koska perheenemännät olivat niitä, jotka keittiössä työskentelivät, kysely kohdistettiin suoraan heille. Kyselyyn vastasi 243 perheenemäntää. Sähkölaitos totesi vastausten perusteella laatimansa tilaston osoittavan, että ruoanvalmistus sähköllä vastasi sille asetettuja toiveita ja vaatimuksia. Jos tyytymättömyyttä esiintyi, koski se lähinnä alkukeittämisen hitautta ja sähköllä keittämisen kustannuksia. Tämä kuitenkin useimmiten johtui siitä, ettei käytetty todella tasapohjaisia erikoisastioita vaan vanhoja tavallisia keittoastioita. Arvostelun lopputuloksena sähkölaitos totesi, etteivät perheenemännät halunneet palata takaisin entisiin keittotapoihin. Toisin sanoen tutkimus vetosi siihen, että perheenemännät olivat löytäneet paremman tulevaisuuden, tai ainakin vähintään muuttaneet elämäänsä parempaan suuntaan.

Tilastokuvaa tarkasteltaessa esiin nousee mielenkiintoinen ilmiö. Vaikka kysely kohdistettiin naisille, on kuvaan piirretty myös mieshahmoja. Naiset olivat niitä, jotka keittiössä työskentelivät. Diagrammin pylväiden, jotka esittivät varsinaisesti sähköllä keittämiseen liittyviä kysymyksiä, kohdalle onkin johdonmukaisesti piirretty naishahmoja. Käyttökustannus- ja korjauskysymysten kohdalle on puolestaan piirretty mieshahmoja. Havainto tukee jo aiemmin esittämäni väitettä, jonka mukaan propaganda kohdisti rationaalisuusnäkökohdat miehille ja sähkön käyttöön liittyvät kysymykset naisille.

Vuonna 1938 SSY julkaisi lentolehtisen *Sähköllä keittäminen on halpaa*. Siinä todettiin, että terveydellisten näkökohtien huomioon ottaminen oli perheen äidin, mutta myös isän vastuulla. Vuosikymmenen loppua kohti käsitykset kotikulttuurista alkoi-

vat muuttua. Kun ennen ajateltiin, että kodinhoito kuului vain naisille, nyt ajateltiin, että mies ja nainen yhdessä perustivat ja suunnittelivat kodin sekä olivat myös yhdessä siitä vastuussa.

Martat esittivät vaatimuksia, että miehen pitäisi avustaa vaimoan kotitaloustöissä ja suosittelivat kotitaloustöiden opettamista pojille. Kun miehet yritettiin saada auttamaan perheenemäntä, asennekasvatus pikemminkin vahvisti sukupuolten välistä työnjakoa kuin purki sitä. Perheenemännän avustajina miesten ei oletettu ottavan vastuuta kotitaloustöistä eikä perhe-elämästä. He auttoivat tarvittaessa, mutta perheenemäntä oli yhä korostuneemmin taloudenhoidon ja perhe-elämän organisoija. Naisen toivottiin toimivan perheen keskushenkilönä miehen jäädessä yhä selvemmin syrjään perheessä.

Vuonna 1939 SSY julkaisi 16-sivuisen kirjasen *Ruoanvalmistus sähköllä*. Kirjasen teksti oli hyvin käytännönläheinen eikä sisältänyt vahvoja iskulauseita, joita aiemmin painetussa propagandamateriaalissa esitettiin usein käskymuodossa. Alkusanojen mukaan kirjasessa ei ollut tarkoitus käsitellä laajemmin sähkönkäytön sopivaisuutta ja oikeutusta ruoanvalmistukseen, sillä ”sähköliesien lukumäärä on maassamme viime vuosina kasvanut erittäin nopeasti” ja ”sähköllä keittäminen on saavuttanut vahvan jalansijan Helsingissä ja maassamme yleensä”.²⁹ Vakuutteluja sähkön erinomaisuudesta ei tarvittu, sillä:

[...] Helsingin kaupungin sähkölaitoksen keväällä 1937 suorittaman kiertokyselyn tulokset osoittavat selvästi, että perheenemännät ovat tyytyväisiä.³⁰

[...] parhaita todistajia ovat ne monet tuhannet tyytyväiset perheenemännät kautta Suomen, joilla on jokapäiväisessä käytössä sähköliedet [...]!³¹

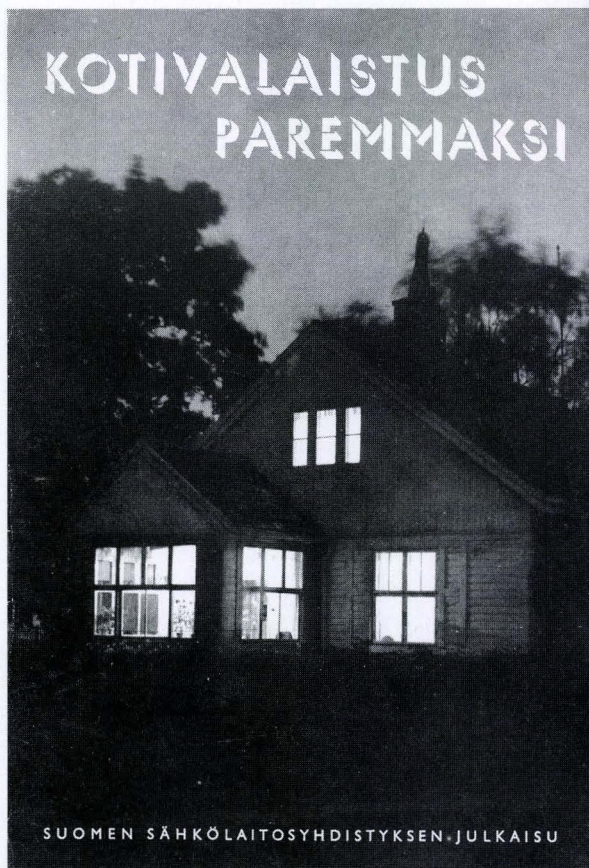
Tosin teksti tämän päivän lukijasta on hyvinkin kosiskelevaa ja sähköliesien etuja puolustelevaa. Vetoavia sanavalintoja olivat mm. ”erikoisena ominaisuutena”, ”jokaiselle erinomainen ja pidetty apulainen” sekä ”sähkölämmöllä ruokaa valmistettaessa säästytään monesta pahasta”.³²

Kyseisen kirjasen kansikuvitus tuki perheenemännyyden ideologiaa. Kantta koristi kaunis perheenemäntä sähköliesineen. Tosin kuvan nainen ja liesi olivat täysin toisistaan erillään, mikä saattoi kuvastaa sähköliedellä suoritettun työn helpoutta. Perheenemännän ei enää tarvinnut koko ajan valvoa lieden tai uunin vierellä ruoan valmistumista vaan aikaa jäi myös muille askareille. Jo vuonna 1936 painetussa kirjasessa *Keitä sähköllä* nimittäin sanottiin:

Ratkaiseva on se aika, jonka keittäjä on pakoitettu viettämään hellan ääressä. Huomautamme tässä, että sähköllä keittäminen vaatii vähemmän tarkkailua ja hoitoa kuin liekillä keitettäessä. [...] voi keittäjä huoletta hoitaa työnsä kellon mukaan ja käyttää aikaansa välillä muuhun.³³

MARTAT MUKAAN

SSY teki vuoden 1938 valaistuspropagandansa yhteydessä yhteistyötä Suomalaisen Marttaliiton kanssa. Tätä varten yhdistys toimitti kirjasen *Kotivalaistus paremmaksi*, jonka jakelu suoritettiin Marttaliiton kautta. Kampanjaan liittyen painettiin myös kaksi lentolehtistä: *Onko kotinne oikein valaistu? ja Oikea valaistus edistää taloudellisuutta*. Yhteistyötä tehtiin myös Finlands Svenska Marthaförbundin kanssa, mutta keskityn Suomalaisen Marttaliiton ns. valovuoden yhteydessä järjestettyyn sähköpropagandaan. Propaganda käsitti kirjoituksia ja kilpailuja Marttaliiton Emäntälehdessä, esitelmiä ym-

Kotivalaistus paremmaksi-kirjasen kansikuva, 1938. Lähde: Sähkölaitteiden ja sähkön käytön esitteet. Ajoittamattomat. Ja: 19. J. Sekalaiset asiakirjat. Ins. Sigmund Schalinin arkisto, ELA.

päri maata sekä mainittujen kirjasen ja lentolehtisten jaon.

Kotivalaistus paremmaksi-kirjanen esitti, että hyvän valaistuksen perusedellytys oli riittävä, häikäisyvapaa, oikein sijoitettu ja oikein suunnattu valo. Kirjasen kuviin, jotka esittivät oikein ja väärin järjestetyn valaistuksen eroja, lukijoiden omiin kokemuksiin ja

järkeen vedoten pyrittiin osoittamaan asianmukaisen valaistuksen tärkeys.

Häikäisy huonontaa näkemistä. [...] Voitte itse helposti todeta tämän katselemalla kirkkaan lampun läheisyydessä olevan henkilön silmää. Varjostakaa sitten kädellä valoa, niin huomaatte, miten silmäterä suurenee ja henkilön näkökyky muuten samassa valaistuksessa paranee, kun häikäisevät valonsäteet peitetään.³⁴

Perusvirheet valaistuksessa olivat nimenomaan häikäisy ja riittämätön valo. Myös lentolehtiset *Onko kotinne oikein valaistu?* ja *Oikea valaistus edistää taloudellisuutta* vetoivat järkeen, mutta myös hyviin, lapsistaan välittäviin vanhempiin:

Vanhemmille lankeaa usein vastuu siitä, että he ovat ymmärtämättömyydessään antaneet lastensa näön jo nuorella iällä heikentyä häikäisevän tai riittämättömän valaistuksen vaikutuksesta.³⁵

Valaistuspropaganda teki ihmisten tietämättömyydellä kevyttä pilkkaa. Emäntälehdessä huumoria viljeltiin esimerkiksi sarjakuvan muodossa. Sarjakuvassa esiintyvä helmirimpsuvarjostin symboloi ihmisten (lähinnä naisten) turhamaisuutta ja tietämättömyyttä.

Helmirimpsuvarjostin, joka on halpa ja muutamien mielestä kauniskin, ei ole valaistuslaitteena tyydyttävä. Se peittää valon vain osittain ja luo rumia varjoja seiniin, mutta samalla helmet tai lasipuikot häikäisevät ja niiden välistä pilkistelee luvattomasti räikeitä valonsäteitä, jotka huonontavat näkemistä huomattavissa määrin.³⁶

Vuoden 1938 aikana Emäntälehdessä julkaistiin kolme kirjoitusta kotien valaistuksesta sekä kaksi kilpailua: kilpailu valaisimien suunnittelijoille maalauskoteihin ja joulukilpailu kodin valaistuksen suunnitte-

lusta.

Joulukilpailu käsitti muutamien valaistuskalusteiden ja hehkulamppujen sijoittamisen määrättyyn huoneistoon ja sisälsi kaksi sarjaa: kaupunkisarjan K ja maaseutusarjan M. Jokainen lehden lukija oli oikeutettu osallistumaan kilpailuun, jonka ensimmäisenä palkintona oli riippuva kattokaluste, toisena jalkalamppu ja kolmantena pöytälamppu.

Kilpailun ratkaisun helpottamiseksi osallistujia kehoitettiin tutustumaan Emäntälehdessä julkaistuihin artikkeleihin, mutta:

Niille, joilla ei ole tilaisuutta saada näitä lehtiä käsiinsä, haluaisimme kuitenkin huomauttaa, että kilpailun voi hyvin ratkaista vain hieman järjettä käyttämällä.³⁷

Kilpailun osanotto oli suhteellisen vilkas, vaikka kilpailun järjestäjät uskoivatkin aiheen outouden sitä vaikeuttaneen.

Sekä kaupunki- että maaseutusarjassa palkintosijoille ylsi kaksi naista ja yksi mies. Tämä osoitti luonnollisesti Emäntälehden lukijakunnan koostuvan pääasiassa naisista, mutta myös naisten kiinnostuksen valaistuskysymyksiä kohtaan. SSY:n mukaan joulukilpailu oli mielenkiintoinen ja siitä ilmeni, että kaupunkilaiskodeissa tunnettiin valaistuskysymyksiä huomattavasti paremmin kuin maaseudulla, mutta ei kuitenkaan vielä riittävästi.

On ymmärrettävää, että Marttojen mukaan ottaminen sähköpropagandaan oli SSY:n puolelta kannattava veto. Marttojen imago oli juuri sitä, mitä SSY tarvitsi yrittäessään vakuuttaa perheenemännät sähkön luotettavuudesta ja välttämättömyydestä. Attribuutit rehellisyys, koti, isänmaallisuus, sivistys ja yhteiskunta, joita Martat edustivat, liitettiin helposti myös sähköpropagandaan. Tämä oli käsittääkseni myös SSY:n tavoite.

Lukulampun ääressä.

Lukulampun ääressä. Sähkövalaistuksen viihtyisyyttä esiteltiin näin *Hyvässä valaistuksessa käy työ iloksi*-kirjasssa vuonna 1930. Lähde: Suomen Sähkölaitosyhdistyksen arkisto, Perinneyhdistys Elektra ry.

SOTA KESKEYTTÄÄ KULUTUSKAMPANJAN

Tosiasiassa SSY:n sähköpropaganda oli vaatimatonta lähes koko 1930-luvun. Vasta vuosikymmenen lopulla syntyivät edellytykset riittävän tehokkaalle ja monipuoliselle toiminnalle, kun kahden eri propaganda-toimikunnan tehtävät yhdistettiin propagandaosastoksi. Keskitämisen johdosta propaganda voitiin suunnata määrättyyn alaan ja kuluttajapiireihin kerrallaan. Nyt propagandaan liitettiin myös entistä tehokkaampi tutkimustoiminta, joka vuosikymmenen alussa jäi lähinnä vain hyväksi aikomukseksi. Muiden maiden, erityisesti Saksan, Norjan ja Ruotsin, propagandasta otettiin mallia jo toiminnan alussa, mutta vasta vuosikymme-

nen jälkipuoliskolla alettiin todella ymmärtää Suomen olosuhteisiin sopivat ja suomalaiseen kansanluonteeseen vetoavat toimintatavat. Sota kuitenkin keskeytti sähköpropagandan kehityksen ja käänsi sen suunnan sähkön käytön lisäämiseen tähtäävästä toiminnasta sähkön kulutuksen rajoittamiseen.

Nyt korostettiin valaistuksen säännötelyä ja annettiin ohjeita pimennuslaitteiden järjestämistä varten. Valot tuli sammuttaa tai peittää, sillä ne saattoivat auttaa vihollisen lentokoneita paikallistamaan pommitettavan kohteen.

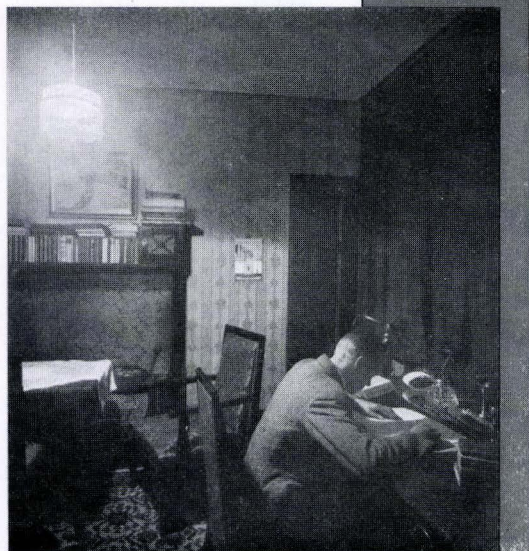
Sodan jälkeen SSY katsoi, että oli tarpeen ryhtyä taisteluun sähkön tuhlausta vastaan. Suomessa vallinnut kolme vuotta kestänyt poikkeuksellinen kuivuus oli vähentänyt käytettävissä ollutta vesivoimaa, ja höyryvoimalaitoksille tarpeellinen hiilen saanti ulkomailta oli sodan vuoksi vaikeutunut. Välttyäkseen vakavalta voimapulalta sekä turvatakseen teollisuudelle ja sitä kautta jälleenrakennukselle sen tarvitseman voiman tuli koko kansan säästää sähköä ja rajoittaa kulutus mahdollisimman vähiin.

YHTEENVETO

Cowanin väitteet pyrkimyksistä sitoa naiset uuden teknologian avulla koteihin pätevät myös tutkittaessa 1930-luvun suomalaista yhteiskuntaa. Ilmiö tulee esille myös SSY:n propaganda-aineistossa. Propagandan tärkeimpänä kohdejoukkona olivat ehdottomasti perheenemännät, joille sähkövaloa ja -laitteita esiteltiin vanhan tekniikan korvaajina. Heille tuli luoda tarve sähkönkäyttöön kotitaloudessa. Sähköpropaganda pyrki toisin sanoen vaikutta-

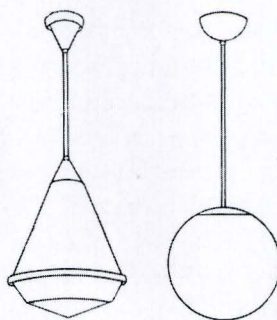
Hyvä valaistus on myös nuorisolle välttämätön

Hyvä valaistus säästää silmiä enemmän kuin luulettekaan ja helpottaa koulu-
laisen kotityötä.

Vanhemmat, oletteko tulleet ajatelleksi, miten paljon vahinkoa huono valaistus voi tuottaa lastenne silmille.

SÄHKÖLAITOSYHDISTYKSEN
VALOTALOUSTOIMISTO

Hyvän valaistuksen merkitystä korostettiin monella eri tavalla. Tässä näytetään miten "hyvä valaistus on myös nuorelle välttämätön".
Lehtinen on vuodelta 1931. Lähde: Suomen Sähkölaitosyhdistyksen arkisto, Perinneyhdistys Elektra ry.

maan Pantzarin esittämän tarpeen syntymisen mallin ensimmäisellä ja toisella tasolla. Vaikutuskeinot valittiin kohdejoukon mukaan. Naisille esiteltiin sähkövalon ja sähkölaitteiden erinomaisuutta etenkin keittiössä suoritettavan työn helpottajana eli paremman tulevaisuuden tarjoajina. Tämä ei ole yllättävää, sillä naiset tekivät merkittävän osan kotitöistä nimenomaan keittiössä. Näin ollen keittiöstä ja sen sähköistyksestä tuli propagandan keskeisin teema.

Naisiin vetoavan keittiö-teeman ympärille oli helppo rakentaa ihanteellinen kuva hyvästä äidistä ja vaimosta, joka sähkölaitteiden avulla loi perheelleen mahdollisimman miellyttävän ilmapiiirin kodissa. Ilman sähkövalaistusta kodin katsottiin olevan kylmän ja kolkon oloinen, mutta myös likainen, sillä perheenemäntä ei voinut nähdä kaikkia epäpuhtauksia eikä muutenkaan toimia tehokkaasti huonossa valaistuksessa.

Sähkölaitteilla varustetun keittiön osuus tunnelman luomisessa oli välillinen. Kun perheenemäntä sähkölaitteiden avulla pystyi suoriutumaan töistään nopeammin, aikaa jäi myös omiin harrastuksiin. Näin perheenemäntä pysyi työtaakan vähentyessä tyytyväisenä ja hänen iloisuutensa heijastui myös muuhun perheeseen.

Kaikesta päätellen propaganda tuki aikakauden käsityksiä ihanteellisesta kodista ja naisen roolia kodin hengettärenä. Vastaanottajan korostaminen johti kuvituksen helpouteen ja pinnallisuuteen, koska viestin tuli olla selvästi ymmärrettävä. Propagandan päätoimijat olivat miehiä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että ainoastaan miehet olisivat pyrkinet rajoittamaan naisen elinpiirin kodin sisäiseen maailmaan. Myös naiset – erityisesti Marttaliitto – tukivat roolijakoa, jossa perheenemäntien kotityölle annettiin yhä suurempi merkitys miesten ollessa töissä kodin ulkopuolella.

Miehellä oli todennäköisesti perheen elättäjänä viimeinen sana sanottavana, kun hankittiin jotain sähkölaitetta. Tämä selittänee osaltaan sen, että propaganda pyrki vaikuttamaan myös miehiin. Propagandan aseet olivat kuitenkin erilaiset riippuen siitä, kumpaan sukupuoleen haluttiin vaikuttaa. Naisiin pyrittiin vetoamaan pääasiassa tunteiden kautta. Miesten kohdalla propaganda vetosi puolestaan järkeen. Miesten ilmeisesti katsottiin ymmärtävän tai ainakin oppivan ymmärtämään sisävalaistuksen ja muun sähköistyksen teknisiä ehtoja paremmin kuin naisten. Siksi rationaalisuusnäkökohtiin keskittyvä propaganda suunnattiin miehille, joiden tuli tarjota vaimoilleen mahdollisimman suotuisat olosuhteet perheen hyväksi tehtävään kotityöhön.

Sähköpropagandan lupaukset suomalaisten elämän laadun kohottamisesta ja paremmasta tulevaisuudesta olivat lähinnä vain välillisiä keinoja todellisen päämäärän tavoittamiseksi. Päämääränä oli kohottaa Suomen kansantalouden tilaa lisäämällä kotimaisen vesivoiman käyttöä. Sähkölaitokset toimivat energian välittäjinä koteihin. Siten propagandaan osallistumisesta oli hyötyä myös sähkölaitoksille, jotka hyötyivät edelleen myös sähkölaitevalmistajien myynnistä. Ja toisinpäin – laitevalmistajat hyötyivät sähkömarkkinoiden toimivuudesta. Sähköpropagandan katsottiin olevan välttämätön keino taata Suomen taloudellinen kehitys ja hyvinvointi.

¹ Psykologinen muutos perinteisestä valaistuksesta ja voimanlähteistä uuteen teknologiaan ei ollut helppo. 1880-luvulta lähtien, jolloin yhteiskunnan vanhat rakenteet olivat murtumassa, uusi teknologia herätti vastustusta. Sähkövalaistuksen hinta oli yksi eniten kiistää aiheuttavista aiheista lehdistössä. Köyhässä maassa oli vain harvoja, joilla oli varaa tällaiseen ylellisyyteen. Useisiin Suomen kaupunkeihin perustettiin 1880 ja 1890-luvuilla sähkövalaistusta varten "blokkiasemia", jotka myivät virtaa vain omalle tontilleen tai kortteleille, joissa sijaittivat. Tämä merkitsi päällekkäistoiminnan myötä lisäkustannuksia kuluttajille, mikä puolestaan

esti sähkön käytön yleistymistä. Ostovoiman puute oli siis yksi syy sähkön omaksumisen viivästykselle suomalaisissa kotitalouksissa. Toisena syynä oli epävarmuus sähkön turvallisuudesta. Suomalaisessa lehdistössä raportoitiiin toistuvasti sähköönnettomuuksista ulkomailla, mikä huolestutti kuluttajia. Myllyntaus 1991, 37; Raevuori 1938, 31; Turpeinen 1984, 25, 30, 43, 45.

² Sähkölaitosten järjestäytyminen tapahtui Suomessa vasta 1926. Tuolloin perustettiin SSSY, jonka tarkoitus oli toimia sähkölaitosten yhdyksiteenä ja valvoo näiden yhteisiä etuja. Saksan sähkölaitosyhdistys perustettiin jo 1892, Norjan 1901 ja Ruotsin 1903. Suomi tuli sähkölaitosten järjestäytymisessä kaksi vuosikymmentä myöhemmin maiden jäljessä.

Ensimmäisen sähkölaitoksen saimme puolestaan muita Pohjoismaita aiemmin ja sähkölaitostoiminnan jatkokehityksin tapahtui meillä suhteellisen nopeasti. Honkala 1966, 37, 39, 41, 43.

³ Voima ja Valo N:o 11 1930, 281.

⁴ Toimintankelpoisen hehkulampan, jonka kehittäessä merkittävän työn tekivät englantilainen fyysikko Sir Joseph Swan sekä amerikkalainen keksijä Thomas Alva Edison, syntyminen vuoden 1879 lopussa teki valaistuksesta entistä halvempaa, turvallisempaa, terveellisempää ja vaivattomampaa. Samalla sähkövalo soveltuu nyt paremmin asuntoihin, toimistoihin, liikkeisiin ja lähes mihin tahansa. Nyt sähköstä voitiin alkaa puhua elintason oleellisesti vaikuttavana tekijänä. Hughes 1983, 21; Honkala 1966, 12–13; Turpeinen 1984, 18, 20.

⁵ Maamme koki historiansa ensimmäisen energiakriisin 1915–18, kun fossiilisten polttoaineiden tuonti romahti. Kriisi helpottui merkittävästi vasta sitten, kun rakennetuista vesivoimalaitoksista alettiin saada sähköenergiaa yli kulutuksen. Rakentamalla Imatran Voimalaitos (myöhemmin Imatran Voima), joka vihittiin käyttöön 1929, voitiin lisäksi korvata kalliiden ulkomaisten polttoaineiden tuontia kotimaisella vesivoimalla. Auer–Teerimäki 1982, 48; Herranen 1996, 11; Myllyntaus 1999, 56; Turpeinen 1984, 112.

⁶ Käytän propaganda-termiä tarkoittaessani SSSY:n pyrkimyksiä vaikuttaa kuluttajien sähkön käyttöön tarkasteltavalla ajanjaksolla. Tämä on perusteltua, sillä myös toimijat itse puhuivat nimenomaan propagandasta erotuksena mainonnasta, markkinoinnista, valituksesta tai neuvonnasta. Termi esiintyy SSSY:n julkaisuissa toistuvasti. Propagandan tekijät perustelivat termin valintaa sillä, että se oli käytössä maailmanlaajuisesti puhuttaessa pyrkimyksistä herättää, kehittää ja lisätä kuluttajan sähkön tarvetta. 1930-luvulla propagandaan liitetyt lataukset olivat merkittävästi erilaisia kuin tänä päivänä. Nykyisin termi saa helposti negatiivisen ja jopa kiihkeän sävyn. Tänä 1930-luvun termi 'propaganda' voidaan kääntää termeiksi 'valistus' ja 'mainonta'. 1930-luvulla 'propaganda' oli terminä neutraalimpi kuin esimerkiksi 'reklami', joka sisälsi ajatuksen tuotteen myynnin edistämisestä joskus jopa kyseenalaisin keinoin. Sähköpropagandan puolesta puhujat olivat ehdottomasti sitä mieltä, että propagandamateriaali ei saisi tähdätä yksityiseen voitontavoitteluun eikä siten sisältää tuotemerkkien mainontaa. Voima ja Valo 1930–40, passim.

⁷ Suominen 2003, 11.

⁸ Ideologiaa kutsutaan feminiiniseksi harhaksi amerikkalaisen naisasia-aktivistin Betty Friedanin vuonna 1963 julkaiseman ja naisliikkeessä klassikkoksi muuttuneen teoksen, *The Feminine Mystique*, mukaan. Kts. esim. Lepistö 1994, 26–27.

⁹ 1930-luvun valtavirtaus rakentamisessa ja sisustuksessa oli funktionalismi, jonka avainsanoja olivat tarkoituksenmukaisuus, tekniikka ja tasa-arvo. Rönkkö 1986, 73–75.

¹⁰ Cowan 1979, 212–213, 216–218.

¹¹ Pantzar 2000, 141.

¹² Pantzar 2000, 20–21.

¹³ Voima ja Valo N:o 2, 35.

¹⁴ Väestölasikannan yhteydessä 27.6.1930 Helsingissä koottu taloussähkö-

kojetilasto osoittaa, että Helsingin kotitalouksissa oli kansainvälisesti verrattuna suhteellisen vähän sähkölaitteita. Kun esim. Oslossa oli samana vuonna jo 147 763 sähkölaitetta, vastaava luku Helsingissä oli vain 41 528. Molemmissa pääkaupungeissa oli eniten silitysrautoja; Helsingissä 18 048 ja Oslossa 40 893. Huomattavin ero kaupunkien välillä löytyi keittolevyjen määrässä; Helsingissä 616 ja Oslossa 36 540. merkille pantavaa on, että Helsingissä (9 958) oli enemmän pölynimureita kuin Oslossa (9 836). Tilastoa taloussähkökojeista, 3.

¹⁵ Ollila 1993, 140–141.

¹⁶ Hyvässä valaistuksessa käy työ iloksi, 2.

¹⁷ Ollila 1993, 138–139.

¹⁸ Hyvässä valaistuksessa käy työ iloksi, 1.

¹⁹ Lepistö 1994, 220. 1930-luvulla kotitalouskoneiden kohdalla kyseessä oli vanha esine tai toiminto, jossa ainoastaan energianlähde oli muuttunut. Tällaisia laitteita olivat mm. silitysrauta, sähköpannut ja -vuorat sekä erilaiset sähkökäyttöiset lämmitin. Pölynimuri oli uutuuksena, mutta työmäärä ja työntekotapa olivat siinäkin suunnilleen samat kuin harjoa tai luutaa käytettäessä. Lampinen 1983, 7.

²⁰ Hyvässä valaistuksessa käy työ iloksi, 11.

²¹ Cowan 1979, 210–215.

²² Sähkön käyttö: tietoja yksityiskuluttajille N:o 1 1931, 6.

²³ Sähkön käyttö: tietoja yksityiskuluttajille N:o 1 1931, 2.

²⁴ Kts. esim. Laine–Tigerstedt 1927, 64, 83–85; Lepistö 1994, 221.

²⁵ Hyvässä valaistuksessa käy työ iloksi, 5.

²⁶ Hyvässä valaistuksessa käy työ iloksi, 2.

²⁷ Hyvässä valaistuksessa käy työ iloksi, 12.

²⁸ Pantzar 2000, 12, 47.

²⁹ Ruuanvalmistus sähköllä, 1; Voima ja Valo N:o 4 1938, 102.

³⁰ Voima ja Valo 1938 N:o 4, 102.

³¹ Ruuanvalmistus sähköllä, 1.

³² Ruuanvalmistus sähköllä, 2, 3, 15.

³³ Keitit sähköllä, 16.

³⁴ Kotivalaistus paremmaksi, 3–4.

³⁵ Oikea valaistus edistää taloudellisuutta. Suomen Sähkölaitosyhdistys r.y. 1938; Onko kotinne oikein valaistu? Suomen Sähkölaitosyhdistys r.y. 1938.

³⁶ Emäntälehti N:o 2 1938, 50.

³⁷ Emäntälehti N:o 12 1938, 347.

LÄHTEET:

PAINAMATTOMAT LÄHTEET:

HELSINGIN KAUPUNGIN ENERGIA-LAITOKSEN ARKISTO (ELA), Helsinki
Ins. Sigmund Schalinin arkisto
Esitelmat ja haastattelut 1930–1933, 1936–1936
Sähkölaitteiden ja sähkön käytön esitteet 1930–1937

HELSINGIN YLIOPISTON KIRJASTO

Kansalliskokoelma
Helsingin kaupungin Sähkölaitoksen julkaisut 1912

PERINNEYHDISTYS ELEKTRA RY, Hämeenlinna
Suomen Sähkölaitosyhdistyksen arkisto
Propagandamateriaali 1930–1939

PAINETUT LÄHTEET:

Lähdekirjallisuus:

- Hyvässä valaistuksessa käy työ iloksi. Sähkölaitosyhdistyksen Valotaloustoimisto, Helsinki 1930.
- Keitä sähköllä. Suomen Sähkölaitosyhdistys r.y., Helsinki 1936.
- Kodin sähkömonttööri. Helsingin kaupungin sähkölaitoksen julkaisuja n:o 8, Helsinki 1912.
- Kotivalaistus paremmaksi. Suomen Sähkölaitosyhdistyksen julkaisu, Helsinki 1938.
- Laine, Katri & Tigerstedt, Carl, Keittiökirja. Ruokatalous II osa. Porvoo 1927.
- Oikea valaistus edistää taloudellisuutta. Suomen Sähkölaitosyhdistys r.y., Helsinki 1938.
- Onko kotinne oikein valaistu? Suomen Sähkölaitosyhdistys r.y., Helsinki 1938.
- Ruoaanvalmistus sähköllä. Suomen Sähkölaitosyhdistys r.y., Helsinki 1939.
- Sähköistetty koti. Suomen Sähkölaitosyhdistys r.y., Helsinki 1932.
- Sähkö kotitaloudessa. Helsingin kaupungin sähkölaitoksen julkaisuja n:o 3. Helsingin kaupunki, Helsinki 1912.
- Sähköllä keittäminen on halpaa. Suomen Sähkölaitosyhdistyksen propagandaosaston julkaisuja, Helsinki 1938.
- Sähköllä silittäminen. Helsingin kaupungin Sähkölaitoksen julkaisuja n:o 5. Helsingin kaupunki, Helsinki 1912.
- Sähkövalaistus. Helsingin kaupungin Sähkölaitoksen julkaisuja n:o 2, Helsinki 1912.
- Tilastoa taloussähkökojeista. Helsingin kaupungin Sähkölaitos. Propagandaosaston julkaisu N:o 1, Helsinki 1931.
- Valaise kotisi hyvin. Sähkölaitosyhdistyksen Valotaloustoimisto, Helsinki 1931.
- Valaise talosi ja kotisi hyvin! Sähkölaitosyhdistyksen Valotaloustoimisto, Helsinki 1931.

Aikakaus- ja sanomalehdet:

- Emäntä-lehti 1938
- Kodin sähkö: tietoja sähkön käyttäjille 1939
- Sähkön käyttö: tietoja yksityiskuluttajille 1931–1937
- Voima ja Valo 1930–1940

Tutkimuskirjallisuus:

- AHONEN Kirsi – NIEMI Marjaana – PÖYHÖNEN Jaakko. Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917 osa 3. Henkistä kasvua, teknistä taitoa. SHS ja Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki 1992.
- AUER Jaakko – TEERIMÄKI Niilo. Puolivuosisataa Imatran Voimaa, Imatra Oyj:n synty ja kehitys 1980-luvulle. Helsinki 1982.
- COWAN Ruth Schwartz. The "Industrial Revolution in the Home". Household Technology and Social Change in the 20th Century. Teoksessa Trescott, Martha Moore (ed.): *Dynamos and Virgins Revisited: Women and Technological Change in History*. The Scarecrow Press, London 1979, 205–232.
- HERRANEN Timo. Valtakunnan sähköistyskysymys. Strategiat, siirtöjärjestelmät sekä alueellinen sähköistys vuoteen 1940. SHS, Helsinki 1996.
- HONKALA Niilo. Suomen Sähkölaitosyhdistys 1926–1966. Suomen

- Sähkölaitosyhdistys ry, Helsinki 1966.
- HOVI Päivi. Mainoskuva Suomessa. Kehitys ja vaikutteet 1890-luvulta 1930-luvun alkuun. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A8, Jyväskylä 1990.
- HUGHES Thomas. *Networks of Power. Electrification in Western Society, 1880–1930*. John Hopkins University Press, Baltimore 1983.
- LAINE Katri – TIGERSTEDT Carl. Keittiökirja. Ruokatalous II osa. Porvoo 1927.
- LAMPINEN Marja-Liisa. "Esimerkkejä kulttuurin muutoksen kannalta relevanteista kotitalousinnovaatioista". Teoksessa *Innovaatiot – avaimet kulttuurin muutokseen. Innovations – the keys to cultural change*. Jatkokoulutusseminaari 26.–28.10.1982. Ethnos-toimite 5. Ethnos ry, Helsinki 1983.
- LEHTO Marja-Liisa – LÖNNQVIST Bo – RÖNNKÖ Marja-Liisa. Koti kaupungissa. 100 vuotta asumista Helsingissä. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1986.
- LEPISTÖ Vuokko. Joko teillä on priimuskeitin? Kotitalousteknologian saatavuus ja tarjonta Helsingissä 1800-luvun puolivälistä 1910-luvun lopulle. SHS, Helsinki 1994.
- LÖNNQVIST Bo. "Kodin ihanne". Teoksessa Lehto Marja-Liisa, Lönnqvist Bo, Rönkkö Marja-Liisa: *Koti kaupungissa. 100 vuotta asumista Helsingissä*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1986.
- MAANIEMI Sakari. Suomen Sähkötutkiliikkeiden Liitto 1931...1981. SSTL, Jyväskylä 1982.
- MACKENZIE Donald – WAJCMAN Judy (ed.), *The Social Shaping of Technology*. Open University Press, Milton Keynes, Philadelphia 1985.
- MICHELSÉN Karl-Erik. Viides sääty. Insinöörit suomalaisessa yhteiskunnassa. Tekniikan Akateemisten Liitto, Helsinki 1999.
- MYLLYNTAUS Timo. *Electrifying Finland. The Transfer of a New Technology into a Late Industrialising Economy*. ETLA, Helsinki 1991.
- MYLLYNTAUS Timo. Vaiheikas verkko. Lämpimurrosta kansalliseksi järjestelmäksi. Fingrid, Helsinki 1999.
- OLLILA Anne. Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia tutkimuksia 181. SHS, Helsinki 1993.
- PANTZAR Mika. Tulevaisuuden koti. Arjen tarpeita etsimässä. Otava, Helsinki 2000.
- PÖYHÖNEN Jaakko. "Voimaa koneisiin, valoa kaduille ja asuntoihin". Teoksessa Ahonen Kirsi, Niemi Marjaana, Pöyhönen Jaakko: *Tietoa, taitoa, asiantuntemusta*. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917 osa 3. Henkistä kasvua, teknistä taitoa, s. 183–345. SHS ja Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki 1992.
- RAEVUORI Yrjö. Tampereen kaupungin sähkölaitos ja sähkön varhaisvaiheet Suomessa. Tampere 1938.
- RÖNNKÖ Marja-Liisa. "Kotia rakennetaan". Teoksessa Lehto Marja-Liisa, Lönnqvist Bo, Rönkkö Marja-Liisa: *Koti kaupungissa. 100 vuotta asumista Helsingissä*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1986.
- SUOMINEN Jaakko "Siirtä vai neuvottelua? Teknologian popularisointi historiantutkimuksen kohteena". Tekniikan Waiheita 4/2003.
- TURPEINEN Oiva. Energiaa pääkaupungille. Sähkölaitostoimintaa Helsingissä 1884-1984. Helsingin kaupungin energialaitos, Helsinki 1984.
- SIMOLA Osmo (toim.). Vuosisata sähköä Suomessa. Suomen Sähkölaitosyhdistys ry, Helsinki 1982.

FM Riia Maria Kempaisen artikkeli pohjautuu hänen aate- ja oppihistorian pro gradu -tutkielmaansa, joka on tehty Oulun yliopistolle.